

ПОДАТКОВО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНИХ ОСІБ-УЧАСНИКІВ ОФШОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

За основу даної статті було прийнято вивчення поняття статусу резидента країни реєстрації, який є головною умовою для отримання податкових і інших привілеїв, що надаються тією або іншою пільговою юрисдикцією. В зв'язку з цим, автором були вивчені основні, відомі в податковому праві, підходи до визначення статусу резидента або нерезидента компанії на території країни реєстрації.

За основу даної статті було прийнято изучение понятия статуса резидента страны регистрации, который является главным условием для получения налоговых и других привилегий, предоставляемых той или иной льготной юрисдикцией. В связи с этим, автором были изучены основные, известные в налоговом праве, подходы к определению статуса резидента либо нерезидента компании на территории страны регистрации.

For basis of this article the study of concept of status of resident of country of registration was accepted, which is a main condition for the receipt of tax and other privileges, given one or another favorable jurisdiction. In this connection, by an author were studied basic, known in a tax right, going near determination of status of resident or nonresident of company on territory of country of registration.

У результаті складності й багатогранності суспільних відносин кожен суб'єкт займає безліч позицій і має ряд соціальних ролей [1, с. 23], а отже, і безліч правових статусів. Сплата податку – одна із соціальних функцій. Для виконання даної функції суб'єкт має у своєму розпорядженні набір прав і обов'язків. Позиція суб'єкта в ролі платника податків щодо держави визначена і закріплена в нормах правах. Отже, ми маємо право говорити про існування правового статусу платника податків [2, с. 17].

Платниками податку визнаються особи, що мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування чи здійснюють діяльність, що є об'єктом оподаткування, і на яких покладений обов'язок по сплаті податків податковим законодавством. Усіх платників податку можна класифікувати по таких ознаках: у залежності від способу організації господарської діяльності – фізичні особи; юридичні особи; іноземні юридичні особи; постійні представництва іноземних юридичних осіб; відособлені підрозділи без статусу юридичної особи; консолідовані групи платників податків; і в залежності від податкової юрисдикції держави – резиденти і нерезиденти [3, с. 52; 4].

Для того щоб на території іншої держави юридичні особи могли заснувати офшорну компанію і користатися наданими цією юрисдикцією податковими привілеями, необхідно додержуватися ряду умов. Однією з головних таких умов є наявність у такої компанії статусу резидента країни реєстрації.

Термін «резидентство» найбільш часто використовується саме в податковому праві. Ним оперують тоді, коли йдеться про місцезнаходження (місцеперебування) особи на території держави, у зв'язку з чим виникає обов'язок сплачувати податки на користь цієї держави. При цьому, як правило, відзначається постійний чи тривалий характер такого перебування. Професор А. П. Балакіна вважає, що податкове резидентство – це, як громадянство, правовий зв'язок держави із суб'єктом, територіальний за характером і встановлений з метою оподаткування [2, с. 18]. В. А. Кашин, говорячи про аналогію, що існує між громадянством і резидентством, наводить такі аргументи: «Якщо державне, адміністративне, цивільне право ґрунтуються на поняттях громадянства і доміцилія, то в податковому праві застосовується поняття резидентства» [5, с. 27]. Р. Л. Дєрнберг, у свою чергу, зазначає, що «територіальна юрисдикція над особою аналітично подібна до юрисдикції на підставі громадянства. В обох випадках податкова юрисдикція пояснюється зв'язком особи з країною, що її виправдовує» [6, с. 25]. Однак не кожен такий зв'язок є резидентством. Фактичний територіальний зв'язок тільки тоді набуває рис резидентства, коли нормами права чітко встановлено, що використовується він з метою оподаткування. Необхідність його закріплення в правових актах обумовлена тим, що стягування податків відбувається на підставі закону.

Визначення понять «резидент» і «нерезидент» дане в пп. 1.15-1.16 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», зокрема резидент – це юридична особа або суб'єкт господарської діяльності України, який не має статусу юридичної особи (філія, представництво та ін.), що створені і здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України, з місцезнаходженням на її території; нерезидент – це юридична особа або суб'єкт господарської діяльності, який не має статусу юридичної особи (філія, представництво та ін.), з місцезнаходженням за межами України, що створені і здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства іншої держави [7].

Необхідно відзначити, що в основі виникнення податкових зобов'язань у таких платників лежить не принцип національної належності юридичної особи, а їх диференціація на резидентів і нерезидентів.

При здійсненні підприємством господарської діяльності на території інших країн виникають дві проблеми: визнання правосуб'єктності

іноземної юридичної особи і допуск її до здійснення господарської діяльності на території даної держави, а також умови такої діяльності. Правосуб'єктність іноземних юридичних осіб, як правило, визначається на підставі двосторонніх договорів, насамперед торгових. Питання про допуск іноземної юридичної особи до господарської діяльності на території певної держави вирішується її законодавством. У більшості випадків здійснення такої діяльності можливо після виконання всіх формальностей. У торгових договорах установлюється режим для іноземних юридичних осіб. Він може бути заснований на принципах або найбільшого сприяння, або національного режиму [8, с. 105].

Виходячи з ознаки належності до держави, що, по суті, визначається наявністю або відсутністю правового зв'язку з нею, всі організації можна підрозділити на національні й іноземні. Це обумовлено тим, що в перших як особистий закон застосовується право держави, резидентом якої вони є, а в других – право відповідних держав.

Особистий закон тієї чи іншої юридичної особи зазначає право країни, тобто право, що треба застосувати при визначенні її правового становища. Зокрема, на основі особистого закону юридичної особи в першу чергу визначаються її найважливіші цивільно-правові характеристики, включаючи: статус організації як юридичної особи; її організаційно-правову форму і найменування; питання створення, реорганізації і ліквідації юридичної особи, у тому числі питання правонаступництва; зміст правоздатності юридичної особи, порядок придбання нею цивільних прав і прийняття цивільних обов'язків; внутрішні відносини, у тому числі відносини юридичної особи з її учасниками; здатність юридичної особи відповідати за своїми обов'язками. Податковий статус організації також визначається за правом країни, резидентом якої вона є [9, с. 117; 10, с. 53-61].

У питанні про те, які критерії мають бути покладені в основу визначення «національності» юридичних осіб, законодавства і доктрини різних країн спираються на дві основні концепції. Перша концепція виходить з того, що в основу має бути покладений формально-юридичний критерій, не зв'язаний з господарськими умовами діяльності юридичної особи, тоді як інша концепція націлена на відшукання «господарського» критерію національності в залежності від аспектів виробничо-комерційної діяльності юридичної особи.

До прихильників першої концепції належать країни, законодавство яких передбачає встановлення національності юридичної особи відповідно до ознаки її реєстрації, чи інкорпорації, тобто за юридичною особою визнається національність країни, в якій виконані формальності з її заснування. Критерій інкорпорації застосовується в праві США, Великої Британії, Нідерландів, Росії, Бразилії, Мексики, Югославії та ін.

Право іншої групи країн виходить з концепції, відповідно до якої визнання національності юридичної особи залежить не від актів формально-юридичного характеру, а від тих чи інших господарсько-економічних міркувань. У рамках цієї концепції функціонують дві головні системи, засновані на критерії місця перебування органів управління (осілості) юридичної особи і критерії місця здійснення юридичною особою виробничої діяльності [11, с. 34-56].

У податковому праві для цілей оподаткування використовуються подібні критерії (тести) при визначенні «національності» (резидентства) організацій. Зокрема, відбувається застосування тестів інкорпорації, юридичної адреси, місця центрального управління і контролю, місця поточного управління компанією, ділової мети. Використання іноземного капіталу при створенні юридичної особи чи присутність іноземних громадян у складі її засновників у даному разі визначального значення, як правило, не має і як тест резидентства для цілей оподаткування не застосовується [9, с. 119].

Необхідно враховувати, що в окремих державах допускається зміна місця реєстрації юридичної особи без її ліквідації, включаючи можливість переносу доміцilia (відповідного правового зв'язку з державою. – Авт.) на територію іншої держави [12]. У подібних випадках фактично відбувається перехід юридичної особи з юрисдикції однієї держави в юрисдикцію іншої держави. Іншими словами, юридична особа, заснована відповідно до законодавства однієї держави, змінює місце своєї реєстрації зі збереженням його заснування в іншій державі відповідно до законодавства останньої. При такій зміні місця реєстрації нова юридична особа не виникає, відповідно первісне найменування і склад засновників юридичної особи, що змінили місце реєстрації, зберігаються. Факт переходу юридичної особи з однієї юрисдикції в іншу підтверджується сертифікатом про доміцilia.

Як відзначено вище, правовим наслідком визнання тієї чи іншої організації податковим резидентом є поширення на неї відповідною державою своєї податкової юрисдикції в повному обсязі. Відповідно, обов'язок зі сплати податків у цій державі в такій організації виникає щодо всіх наявних у неї об'єктів оподаткування. Регулювання порядку сплати податків у цьому разі ґрунтується на положеннях національного податкового права.

Що стосується іноземних організацій, то щодо них у держави є обмежена податкова юрисдикція, відповідно їхні обов'язки зі сплати податків зв'язуються лише з тими об'єктами оподаткування, що виникли в них у даній державі [9, с. 121].

Майже у всіх країнах існують податкові правила, що регулюють податковий режим для резидентів даної держави, які діють за кордоном, і для іноземних платників податків, які діють у країні [11, с. 34-56].

Незважаючи на деякі часткові різночитання в регулюванні оподаткування в законодавствах окремих держав, при розробці механізму оподаткування звичайно використовують два підходи: передумовою для виникнення податкових зобов'язань є встановлення персонального (суб'єктного) або предметного (об'єктного) зв'язку податкових правовідносин з даною державою.

Як зазначає Т. Алексахіна, персональний зв'язок має на увазі як юридичну, так і економічну територіальну належність. Ознакою юридичної належності є наявність громадянства (підданства) фізичних осіб чи місцезнаходження юридичної особи, у той час як ознакою економічного зв'язку з державою є наявність місця проживання чи постійного місця перебування фізичної особи і місця здійснення діяльності юридичної особи. У зв'язку з цим виділяють оподаткування за ознакою національності суб'єкта, за ознакою місця проживання чи за ознакою фактичного здійснення діяльності юридичною особою. Зобов'язані платити податки по цих підставах називаються необмежено податкозобов'язаними, бо громадяни і юридичні особи, зареєстровані в даній державі, несуть необмежений обов'язок платити податки із сукупного доходу і (чи) із усього майна. У даному разі оподаткування здійснюється по так названому принципу громадянства. Якщо ж відсутній персональний зв'язок, обов'язок платити податки може виникнути внаслідок предметного зв'язку з даною державою, що появляється в разі одержання доходу чи володіння майном на території даної держави. Суб'єкти таких податків називаються іноземними платниками податків (тобто обмежено податкозобов'язаними). Обмежений податковий обов'язок означає, що податками обкладається тільки майно (у тому разі, якщо існує податок на майно) чи доходи, що виникають у цій державі. Такий принцип оподаткування називається територіальним [13].

Дана класифікація податкових зобов'язань відома у всіх країнах, але, оскільки кожна держава користується суверенітетом у формуванні системи оподаткування, розходження їх настільки значні, що можна виділити характерні тенденції для держав з різним рівнем економічного розвитку. Так, у державах, що розвиваються, система оподаткування орієнтована на джерела доходу, тобто на територіальний принцип, у розвинених державах – навпаки, поширений принцип громадянства оподаткування. Проте у своїй податковій політиці більшість країн сполучають обидва принципи: обкладають «своїх» національних фізичних і юридичних осіб за всією сукупністю їхніх доходів на основі необмеженої податкової відповідальності та обкладають будь-які доходи і діяльність іноземних фізичних і юридичних осіб, якщо ці доходи і діяльність реалізуються на їхній території, на основі обмеженої

податкової відповідальності. Навіть якщо особа не є громадянином чи резидентом країни, ця країна може здійснювати територіальну податкову юрисдикцію над доходом, одержаним у межах території цієї країни громадянином чи резидентом іншої країни. Це іменується іноді юрисдикцією над «джерелом доходу», оскільки він знаходиться в межах цієї країни [14, с. 123-127].

У більшості розвинених країн закон визначає найбільш загальні підстави для залучення іноземних осіб і компаній до оподаткування, що потім конкретизуються в інструкціях виконавчих органів, рішеннях судів, звичаях і т. д. У загальній позиції країн з цієї проблеми можна виділити два основних підходи:

- за основу береться критерій наявності (чи відсутності) на території даної держави «постійної ділової установи» чи «ділової бази», в якій або через яку іноземці здійснюють свою діяльність (характерний для країн континентальної Європи);

- за основу береться факт здійснення (чи нездійснення) діяльності в даній країні (характерний для англосаксонських країн) [13].

У залежності від місця розташування органів адміністративно-фінансового управління фірмою щодо території реєстрації офшорні компанії можуть бути резидентними (resident) і нерезидентними (non-resident). Резидентом у податковому праві вважається юридична чи фізична особа (natural person or whether legal), що має постійне місцеперебування в даній країні; за британським правом (Великій Британії належить цілий ряд офшорних зон) – особа, що живе в країні постійно чи значний період часу або має постійне житло в ній. Необхідно відзначити, що фізична особа розглядається як резидент, якщо проживає в країні понад 6 місяців у даному податковому році чи має там «центр своїх життєвих або ділових інтересів» або задовольняє іншому критерію, установленому внутрішнім законодавством цієї країни [15, с. 29-35].

Як відзначають дослідники [16, с. 23], оподаткування офшорних компаній здійснюється в залежності від її резидентства в тій чи іншій країні. У даний час більшість офшорних юрисдикцій при визначенні податкового статусу компанії (і отже, віднесення її до офшорних або звичайних. – Авт.) дотримується англійської законодавчої системи. Уперше питання про резидентність було розглянуто в англійському суді в 20-і роки XIX століття. У даному рішенні суду робилася вказівка на те, що компанія набуває статусу резидента тієї чи іншої країни в залежності від того, де зареєстрований її головний (чи центральний) офіс або відділя здійснюється її безпосереднє адміністративне управління [17, с. 20]. Як бачимо, при визначенні офшорного статусу компанії головними складовими є критерії наявності (чи відсутності)

на території даної держави «постійної ділової установи» чи «ділової бази», місцезнаходження «центру управління», цивільної належності директорів такої компанії і здійснення (чи нездійснення) діяльності в даній країні. Перші три встановлюються в нормативних актах тієї чи іншої офшорної зони і можуть варіюватися, у той час як останній критерій є основним і обов'язковим для визнання за компанією статусу офшорної. Тобто домінуючим при визначенні податкового резидентства такої компанії є принцип територіальності.

Серед найбільш поширених і частіше інших застосовуваних на практиці видів статусів компаній, що здійснюють свою діяльність в офшорних зонах, виділяють такі: нерезидентна компанія; національна компанія, тобто звичайна, зареєстрована без присвоєння особливого статусу; національна компанія зі спеціальним статусом [18, с. 54-65].

Присвоєння статусу нерезидентній компанії означає, що в даній країні компанія не підлягає оподаткуванню відповідно до норм національного податкового законодавства, установлених для резидентних компаній. Нерезидентна компанія може бути створена тільки фізичними і/чи юридичними особами – нерезидентами. Нерезидентній компанії, як правило, заборонено вести діяльність з податковими резидентами країни реєстрації. При одержанні доходів тільки з джерел, розташованих за межами країни (території) реєстрації, нерезидентна компанія не підлягає оподаткуванню. У ряді держав прийняті спеціальні закони про нерезидентні чи звільнені від податків партнерства. Такого роду нормативні акти були прийняті в Джерсі (1994), на Багамських островах (1995), острові Мен (1994) та ін. [19].

Національна компанія – це звичайна компанія, зареєстрована в певній державі відповідно до норм законодавства без присвоєння їй будь-якого особливого статусу. Національна компанія може бути утворена в кожній з форм, що допускаються відповідним законодавством. Національну компанію можуть створити як резиденти, так і нерезиденти країни реєстрації. В окремих країнах можливості заснування національної компанії нерезидентами можуть бути обмежені спеціальним законодавством. Крім того, можуть бути передбачені особливості заснування і реєстрації компанії, створеної за участю фізичних і (чи) юридичних осіб – нерезидентів. Національна компанія може здійснювати будь-які дозволені види діяльності й одержувати доходи як з джерел у даній країні, так і з джерел, розташованих за її межами. На національні компанії в повному обсязі поширюються усі види валютних обмежень, якщо такі обмеження встановлені в країні реєстрації. Компанія з цим статусом є суб'єктом обкладання усіма встановленими в даній країні податками. При цьому вона може використовувати всі можливості й пільги, надані чинним податковим

законодавством. У зв'язку з тим, що національна компанія – це завжди податковий резидент тієї країни, в якій вона зареєстрована, до неї застосовуються норми укладених цією країною угод про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна [20, с. 38].

Національна компанія зі спеціальним податковим статусом виникає в тому разі, коли національна компанія при реєстрації або згодом набуває спеціального податкового (пільгового) статусу, якщо, звичайно, внутрішнє законодавство держави допускає такий статус. Набуття такого статусу завжди зв'язано з обмеженням можливостей здійснення діяльності. Як правило, це заборона на здійснення діяльності з особами – податковими резидентами даної країни чи території. Учасниками такої компанії звичайно не можуть бути фізичні і юридичні особи – резиденти. Крім того, можливі й інші види заборон і обмежень. Зокрема, на придбання нерухомості, розташованої на території відповідної держави [21, с. 357; 22, с. 17-18].

Національні компанії зі спеціальним податковим статусом розглядаються як компанії з оподаткованими доходами в країні реєстрації. Однак вони можуть бути або звільнені від сплати конкретних видів податків, або до них застосовуються особливі пільгові правила оподаткування, якщо їхня діяльність відповідає будь-яким особливим вимогам загального чи спеціального законодавства. Види спеціальних податкових статусів національних компаній різноманітні й визначаються особливостями місцевого корпоративного і податкового законодавства. До спеціальних податкових статусів, одержаних при реєстрації, належать: міжнародні ділові компанії (чи компанії міжнародного бізнесу), офшорні компанії, міжнародні компанії. У свою чергу, виділяють кілька типів податкових статусів, що можуть одержати такі компанії: умовно-пільгові компанії; компанії, звільнені від податків; компанії з пільговим податковим статусом, зв'язаним з особливостями економічної діяльності (пільговий галузевий податковий статус) [20, с. 38].

Умовно-пільгова компанія має право вибирати ставку оподаткування доходу за умови відповідності діяльності встановленим правилам. За умови, що дохід одержувача у формі дивідендів підлягає оподаткуванню в країні постійного місцеперебування (реєстрації) в розмірі не менш половини від розміру оподаткування в країні-джерелі доходу, компанії звільняються від обкладання виплачуваних доходів у країні-джерелі. Подібні умови передбачають багато угод, що укладають країни Західної Європи. До країн і територій, що надають такий податковий статус національним резидентам, належать: Гібралтар, острів Мен, Американські Віргінські острова [23, с. 54-58].

Статус звільненої від податків компанії може бути набутий як при реєстрації компанії, так і після такої. Якщо цей статус набувається після реєстрації, компанія має право претендувати на особливий режим оподаткування доходів за згодою про уникнення подвійного оподаткування в тих випадках, коли вона підлягає оподаткуванню в країні реєстрації. Ряд країн і офшорних територій – Вануату, Гернси, Гибралтар, Джерсі, Ірландія, Кайманові острова, острів Мен, Ліхтенштейн, острова Теркс і Кайкос – надають засновникам можливість спочатку зареєструвати стандартну національну компанію, а потім оформити надання сертифіката (свідоцтва) про звільнення від податків на певний строк [19].

Пільговий податковий статус, зв'язаний з особливостями економічної діяльності компанії (пільговий галузевий податковий статус), звичайно набувається компанією при проходженні відповідних процедур реєстрації і ліцензування. Пільговий галузевий податковий статус звичайно не є перешкодою для використання норм міжнародних податкових угод, укладених країною реєстрації компанії. Такий пільговий податковий статус багато країн надають підприємствам банківської й інвестиційної сфер, страховим компаніям, судновласникам і міжнародним перевізникам, підприємствам туристичного і готельного бізнесу. В окремих країнах і офшорних центрах надаються пільгові режими оподаткування компаніям, що інвестують кошти в будівництво, промисловість і сільське господарство [23, с. 56].

Отже, на основі результатів, отриманих під час проведеного дослідження, можна стверджувати, що підставами виникнення податкового обов'язку в будь-якого суб'єкта господарської діяльності (навіть такого, як офшорна компанія) є його правовий статус як платника податків. Під правовим статусом платника податків, за загальним правилом, ми визначилися розуміти, у першу чергу, обов'язок суб'єкта сплачувати податки в скарбницю тієї чи іншої держави. У свою чергу, податковий статус суб'єкта визначається відповідно до права країни, резидентом якої він є. Податкове резидентство, як ми вже зазначили вище, – це правовий зв'язок держави із суб'єктом, територіальний за характером і встановлений з метою оподаткування. Таким чином, автор вважає за можливе говорити про те, що при порівнянні такої категорії, як податкозобов'язана особа (у нашому разі – юридична особа), простежується досить істотна відмінність. В Україні, так само як і у Великій Британії, США, в основі виникнення податкових зобов'язань у суб'єктах оподаткування лежить принцип поділу їх на резидентів і нерезидентів, що має на увазі наявність (або відсутність) факту постійного місцеперебування юридичної особи на території її реєстрації. На території ж офшорних зон у більшості випадків для визначення основ

виникнення податкових зобов'язань у суб'єкта оподаткування лежить принцип територіальності, тобто оподаткованими визнаються тільки той доход і прибуток, що одержані на території даної держави, а через те, що основною вимогою, яка ставиться до офшорних компаній, є здійснення ними діяльності за межами офшорної зони, то, отже, і прибуток від такої діяльності не убаचाється з джерела походження, розташованого на території даної офшорної зони, а виходить, не підлягає оподаткуванню.

Література:

1. Матузов, Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – М., 1992.
2. Балакина, А. П. Гражданство и резидентство как элементы правового статуса налогоплательщика / А. П. Балакина // Финансовое право. – 2004. – № 5. – С. 17-20.
3. Бех, Г. В. Податкове право: навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильник [та ін.]; за ред. проф. М. П. Кучерявенка. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 400 с.
4. Пепеляев, С. Г. Налоговое право / С. Г. Пепеляев. – М. : ИД ФБК Пресс, 2000. – 603 с.
5. Кашин, В. А. Налоговые соглашения России. Международное налоговое планирование для предприятий / В. А. Кашин. – М., 1998.
6. Дернберг, Р. Л. Международное налогообложение / Р. Л. Дернберг; пер. с англ. В. Ф. Назаровой, Е. Э. Лалаян. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 375 с.
7. О налогообложении прибыли предприятий: Закон Украины 28.12.1994 г. № 334/94-ВР в ред. Закона Украины от 22.05.1997 г. № 283/97-ВР // Податкове законодавство України: Нормативна база / Пашутинський Є. К. – К. : КНТ, 2007. – 384 с.
8. Юлдашев, О. Х. Міжнародне приватне право: Теоретичні та прикладні аспекти / О. Х. Юлдашев. – К. : МАУП, 2004. – 576 с.
9. Кучеров, И. И. Международное налоговое право (Академический курс): учебник / И. И. Кучеров. – М. : ЮрИнфоР, 2007. – 452 с.
10. Тавкина, М. В. Налогообложение иностранных юридических лиц // Налоговый вестник. – 1999. – № 2. – С. 53-61.
11. Суворов, Л. Л. Проблема отделения личного статуса юридического лица от его государственной принадлежности в современном международном частном праве / Л. Л. Суворов // Журн. междунар. частного права. – 1995. – № 3. – С. 34-56.
12. Денисаев, М. А. Налоговая правосубъектность иностранного юридического лица / М. А. Денисаев // Финансовое право. – 2003. – № 1.
13. Алексахина, Т. Проблемы международного налогообложения / Т. Алексахина // <http://beljournal.by.ru>

14. Семенюта, В. В. Норми міжнародного права в оподаткуванні юридичних осіб / В. В. Семенюта, Л. О. Семенюта // Фінанси України. – 1999. – № 11. – С. 123-137.
15. Русакова, И. Г. Налоги и налоговые взаимоотношения европейских стран: обзор / И. Г. Русакова [и др.]. – М., 1992. – С. 29-35.
16. Исайкин, Д. А. Особенности правового определения оффшорных компаний (аспект резидентности) / Д. А. Исайкин // Мысль. – 2004. – № 3.
17. Оффшорные механизмы в международном налогообложении: основные положения // Законодательство и экономика. – 1998. – № 1. – С. 20.
18. Пешпер, Дж. Практическая энциклопедия международного налогового и финансового планирования / Дж. Пешпер. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 228 с.
19. Исайкин, Д. А. Правовое определение оффшорной компании / Д. А. Исайкин // Науч. тр. «Еділет». – 2001. – № 1.
20. ДС ЭКСПРЕСС, ИНК. Оффшорные фирмы в международном бизнесе: принципы, схемы, методы. – М., 1997. – 368 с.
21. Исайкин, Д. А. Оффшорные компании: сравнительный анализ некоторых организационно-правовых форм / Д. А. Исайкин // «Субъекты гражданского права», междунар. науч.-практ. конф. (2001; Алматы). Международная научно-практическая конференция «Субъекты гражданского права», 2001: [посвящ. 10-летию Независимости Республики Казахстан (в рамках ежегодных цивилистических чтений): материалы] / отв. ред. М. К. Сулейманов. – Алматы: КазГЮА, 2001. – Т. 2. – С. 357.
22. Исайкин, Д. А. Гражданско-правовое регулирование оффшорной деятельности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д. А. Исайкин. – Алматы, 2005. – 34 с.
23. Ушаков, Д. Л. Оффшорные зоны в практике российских налогоплательщиков / Д. Л. Ушаков. – М. : Юристь, 1999. – 496 с.